

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО СВІТОГЛЯДУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Володимир МИРОНЕНКО, кандидат фізико-математичних наук
(Білорусь)

Ірина САЄВИЧ, кандидат філологічних наук (Україна)

Статтю присвячено актуальним проблемам університетської освіти, що традиційно ставить своєю метою не тільки підготовку вузького фахівця в тій або іншій галузі, але і формування цілісного світогляду у того, хто навчається. Завданням працівників освіти є збереження її традиційної цілісності з акцентом на прикладних дисциплінах, як того вимагає час. Передбачувані шляхи вирішення цього завдання розглядаються як для профільних, так і для суміжних дисциплін.

Найважливішими властивостями університетської освіти є універсальність і широта програмного матеріалу. Завданням освіти є не лише підготовка людини до того чи іншого інтелектуального ремесла, але й сприяння формуванню у студента цілісної системи знань, що охоплює найрізноманітніші сфери життя, бази, ґрунтуючись на якій, він зможе і надалі вдосконалювати свій професіоналізм.

Класична університетська освіта завжди орієнтувалась не просто на підготовку фахівця, «гвинтика» у суспільній машині, але, насамперед, на виховання студента як розвиненої особистості, здатної сформувати свій світогляд, і, більше, відчувати потребу в цьому. Така особистість повинна не тільки мати всеобічний інтелектуальний кругозір, але й бути здатною після закінчення навчання розширювати, доповнювати й удосконалювати свій кругозір, вміти користуватися здобутими знаннями, вона повинна бути зацікавленою в інтелектуальній свободі й здатна цю свободу

адекватно оцінити, а якщо виникне потреба, то й захистити її.

Університетська освіта повинна надати випускниківі насамперед метод наукового пізнання навколишнього світу. Зрозуміло, що багато чого з того, що вивчалося у ВНЗ, не залишиться в його пам'яті. Однак пам'ять має зберегти знання про те, як здобувати знання. В ідеалі освічена людина повинна при бажанні швидко перекваліфікуватись в будь-якій галузі освіти, незалежно від її профілю. Так, наприклад, філолог, який має потребу у вивчені фізики, в ідеалі повинен опанувати її набагато швидше, ніж студент первого курсу фізичного факультету, що переслідує таку саму мету. Про те, яким сьогодні є реальний стан справ, свідчить хоча б те, що далеко не кожен випускник університету насмілиється підступитися до нового для нього в науці, нехай навіть маючи нагальну потребу в цьому. Але ж «зростання науково-го знання... швидко стирає межі між різними науками. Ми усе більше спеціалізуємося не з наук, а з проблем.

Це дозволяє, з одного боку, заглиблюватися в досліджуване явище, а з іншого – розширювати його всебічне охоплення» [1, с. 67].

Різке збільшення кількості знань у найрізноманітніших галузях науки, що спостерігалося у XIX–XX століттях, для науки й освіти загалом було явищем позитивним. Разом з тим воно означало, що для збереження хоча б на певному рівні цілісності й універсальності освіти знадобляться тепер серйозні зусилля вчених і педагогів.

Ця проблема, масштабна і складна, турбувалася ще Ф. Ніцше. «Загальний факт той, – говорив великий філософ у своїй роботі «Про майбутнє наших освітніх установ», написаної ще в дев'ятнадцятому столітті, – що при теперішній напрузі сил, якої потребує від ученого його наука, освіта вченого стає усе більше випадковою і вдаваною, тому що тепер вивчення наук так розвинулося вшир, що якщо людина з хорошими, але не винятковими здібностями захоче що-небудь створити, вона повинна зайнятися цілком спеціальною галуззю й унаслідок цього залишити незайманими всі інші. І якщо вона у своїй спеціальності перебуває вище за *vulgaris'a*, то усьому іншому – тобто в головному – вона належить до нього. Такий винятковий фахівець-вчений стає подібним до фабричного робітника, що упродовж всього життя не робить нічого, окрім певного гвинта чи ручки до певного інструмента або машини, досягаючи, щоправда, у цьому дивної віртуозності» [2].

Читаючи ці рядки, знайомий з російською літературою читач згадає відразу Козьму Прutкова з його хрестоматійним «Фахівець подібний до флюсу: повнота його однобічна». Однак той же Прutков вигукнув: «Ніхто неосяжного осягнути не може!»

Поява подібного «фахівця» наклала відбиток на процеси, що відбуваються у системі освіти. Великі вчені минулого були універсалами. «Учені, імена яких дійшли до сучасності з мороку століть, зазвичай були енциклопедистами. Авіценна був не тільки видатним ліка-

рем, але також і близкучим богословом та юристом. Декарт не тільки переклав геометрію на мову алгебри й побудував оригінальну філософську систему, але й увійшов в історію фізики й психології. Автор «Начал натуральної філософії» надавав величезного значення своїй адміністративно-фінансовій діяльності, історичним штудіям і тлумаченню «Апокаліпсиса»» [3, с. 11].

Останній яскравий приклад універсальності продемонстрували французькі вчені епохи Просвітництва, що згуртувалися навколо «Енциклопедії» Д'аламбера й Дідро, і їхні численні послідовники, у широкому сенсі – діти епохи Просвітництва. Сказане стосується не тільки світу науки. Так, імператор Наполеон, окрім політики, військової справи, філософії й історії, чудово розумівся в математиці і намагався вивчати медицину й анатомію, що, втім, повинен був залишити через слабкість нервової системи.

Зрозуміло, що марно очікувати сьогодні від університетів підготовки студентів-енциклопедистів. Причина тут не тільки в значному зростанні обсягу наукових, а отже й програмних, знань, що вимагає професійного зосередження на вужчих, ніж раніше, галузях інтелектуальної праці. Зросла й сама швидкість життя, зріс у десятки разів обсяг повсякденної інформації, яку сприймає людина. Освіта стала більш масовою, більше демократичною з усіма притаманними цьому безумовному досягненню втратами. Епоха не могла не відбитися на самій науці. Працівник сфери освіти, що відстоює її класичні цілі, повинен сьогодні протистояти досить могутній не тільки в науці тенденції підпорядковування процесу здобуття освіти винятково меті майбутнього засобу заробітку й наживання матеріальних благ, що було помічено ще Ф. Ніцше в згадуваній роботі «Про майбутнє наших освітніх установ» [2].

Відомий європейський філософ Герберт Маркузе у своїй книзі «Одномірна людина», що швидко стала культовою, зауважує, що «наукове мислення... за межами фізичних наук набуває форми

чистого й самодостатнього формалізму (символізму), з одного боку, і тотального емпіризму – з іншого» [4, с. 222]. Не дивно, що відомий соціолог Макс Вебер, говорячи про історію ставлення людини до науки, зауважує:

«Протилежність між колишнім і сучасним розумінням науки разюча. Згадайте дивний образ, наведений Платоном на початку сьомої книги «Держави», – образ людей, прикутих до печери, чиї обличчя повернені до стіни печери, а джерело світла знаходиться позаду них, так що вони не можуть його бачити; тому вони зайняті тільки тінями, що відкидають на стіну, і намагаються пояснити їхній зміст. Але ось одній з них вдається звільнитися від ланцюгів, вона повертається й бачить сонце. Осліплена, вона навпомацьки знаходить собі шлях і, заїкаючись, розповідає про те, що бачила. Але інші стверджують, що вона божевільна. Однак поступово вона вчиться споглядати за світлом, і тепер її завдання полягає в тому, щоб спуститися до людей у печеру й вивести їх до світла. Вона – філософ, а сонце – це істина науки, що лише одна не переслідує примари і тіні, а прагне до істинного буття.

Хто сьогодні так ставиться до науки? Сьогодні саме у молоді з'явилося радше протилежне почуття, а саме, що розумові побудови науки є позбавленим реальності царством вигаданих абстракцій, що намагаються своїми висохлими пальцями схопити плоть і кров дійсного життя, але ніколи не досягають цього. І навпаки, тут, у житті, в тому, що для Платона було грою тіней на стінах печери, пульсує реальна дійсність, все інше лише позбавлені життя абстрактні тіні й нічого більше» [5, с. 135–136].

Ці слова сказані ще у ХХ столітті; для ХХІ століття ставлення до науки, про яке говорить Вебер, є ще більш характерним.

Процеси, що відбуваються у науці, не можуть не впливати на відповідні процеси в сфері освіти.

Отже, традиційні цілі європейської університетської освіти стали сьогодні ще менш досяжними. Про це красно-

мовно свідчить реформування освіти, що відбувається давно й безупинно, причому не тільки у нас, у так званих «країнах перехідного періоду», але й за кордоном, у країнах Західної Європи. Освіта не може бути тільки утилітарною, і, розуміючи це, інтелектуальні працівники всіх країн прагнуть у всіх освітніх докторинах зберегти її класичну орієнтацію. Не можна не відзначити важливість цієї місії. Адже, як говорив великий учений Анрі Пуанкарє, «Немає й ніколи не буде наукової моралі у власному розумінні слова, але непрямим шляхом наука може виявитися помічницею моралі. Наука у широкому розумінні може їй тільки прислуговуватись; небезпечна лише напівнаука» [6, с. 516–517].

Тому сьогодні перед працівниками освітніх установ постало серйозне завдання: зберегти цілісність освіти, роблячи, як того вимагає час, акцент на конкретні, прикладні галузі. Це завдання досить складне й висуває вимоги не до одного лише студента, але насамперед до викладача – вимоги не тільки глибокого знання предмета, але й всебічної, широкої освіченості (зауважимо, що останнє взагалі є необхідною умовою першого). Вона вимагає від викладача високої компетентності в «рубіжних» і прикладних галузях свого предмета, достатньо серйозних знань у сфері суміжних наук.

Ці вимоги особливо добре помітні й відчутні у випадку тих викладачів, чий предмет не є профільним для факультету, на якому він викладається. Без знайомства з відповідними профільними дисциплінами вони найчастіше не зможуть переконати студентів у важливості й необхідності свого предмета. Так, наприклад, викладач курсу вищої математики на біологічному або економічному факультеті повинен мати глибокі знання не тільки суто в математиці, але й у її застосуванні в галузі біології або економіки відповідно; не тільки викладати свій курс так, щоб той був доступний і зрозумілий студентам цих факультетів, але й при нагоді показувати, як «працює» математика в профільній науці, наочно демонструючи взаємозв'язок предмета,

який викладає, ю предметів профільних. Точно так само викладач історії на математичному факультеті повинен особливу увагу приділити математичному моделюванню й математичним методам в історії, філолог – математичній термінології тощо.

Зрозуміло, що всебічні освіченість та ерудиція тією самою мірою необхідні й у викладанні профільних дисциплін. Більше того, у цьому випадку робота є ще більш тонкою і філігранною: потрібно, образно кажучи, прагнути до зростання знань студента одночасно вглиб і вшир, причому це зростання повинно відбуватися достатньо швидко відповідно до вимог програми. Вимагаючи від студента високого рівня знань свого предмета, викладач повинен зважати і на загальну, класичну мету, про яку йшлося раніше,

що можливо лише тоді, коли сам цієї мети він вже досягнув. Лише всебічно розвиваючись й удосконалюючись, педагог зможе не на словах, а на ділі, домогтися того ж від свого учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1991. – 271 с.
2. <http://www.nietzsche.ru/read-13.php>
3. Капица С. П., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. Синергетика и прогнозы будущего. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 288 с.
4. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: REFL-book, 1994. – 368 с.
5. Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Политиздат, 1991. – 366 с.
6. Пуанкаре А. О науке. – М.: Наука, 1982. – 560 с.

«Університетська освіта повинна надати випускниківі насамперед метод наукового пізнання навколишнього світу. Зрозуміло, що багато чого з того, що вивчалося у ВНЗ, не залишиться в його пам'яті. Однак пам'ять має зберегти знання про те, як здобувати знання. В ідеалі освічена людина повинна при бажанні швидко перекваліфікуватись в будь-якій галузі освіти, незалежно від її профілю. Так, наприклад, філолог, який має потребу у вивченні фізики, в ідеалі повинен опанувати її набагато швидше, ніж студент первого курсу фізичного факультету, що переслідує таку саму мету. Про те, яким сьогодні є реальний стан справ, свідчить хоча б те, що далеко не кожен випускник університету наслідиться підступитися до нового для нього в науці, нехай навіть маючи нагальну потребу в цьому. Але ж «зростання наукового знання... швидко стирає межі між різними науками. Ми усе більше спеціалізуємося не з наук, а з проблем. Це дозволяє, з одного боку, заглиблюватися в досліджуване явище, а з іншого – розширювати його всебічне охоплення» [1, с. 67]».